

بررسی تطبیقی نتایج چهار مقیاس شادی (مطالعه موردی: بررسی اعتبار و اعتماد شاخص شادی بومی)

محمد صادق ابراهیمی*

چکیده

بسیاری بر این باورند که هدف از زندگی می‌تواند در مفهوم دستیابی به شادی خلاصه گردد. بر این اساس در مبانی غربی توسعه تا آنجایی مفهوم شادی در زندگی، اساسی و مورد توجه است که در سال‌های اخیر شاخص سیاره شاد (HPI) برای بررسی اندازه‌گیری و رتبه‌بندی توسعه در کشورها در سطح جهانی مطرح شده است. اگرچه در مبانی دینی و اسلامی نیز توجه زیادی به مبحث شادی انجام شده اما به نظر می‌رسد از این دیدگاه تفاوت ماهوی با سبک زندگی مادی داشته لذا لازم است کنکاشی مناسب در مفهوم شادی از دیدگاه اسلام داشت. تا بتوان به شاخص شادی مناسبتری که وجوه معنوی زندگی را نیز در برگیرد دست یافت. به همین جهت با بررسی مبانی نظری به تدوین شاخص شادی بومی پرداخته شد. در ضمن، به بررسی شاخص ساخته شده در یک مقیاس کوچک به منظور بررسی اعتبار و اعتماد آن نیز توجه گردید. نتایج تحقیق حاضر ضمن بررسی تطبیقی نتایج شاخص شادی بومی با مقیاس شادی داینر و آکسفورد و مقیاس رضایت از زندگی، به نوعی اعتبار و قابلیت اعتماد شاخص ساخته شده را نیز مورد بررسی قرار می‌دهد. نتایج نشان داد شاخص بومی برگرفته شده از مبانی دینی و اسلامی می‌تواند به نحو مناسب تری میزان رضایت یا شادی افراد مورد بررسی را اندازه‌گیری نماید.

کلیدواژگان: توسعه، شاخص شادی سیاره، مقیاس داینر، شاخص آکسفورد، اسلام.

تاریخ دریافت: ۱۲ بهمن ۱۳۹۷

تاریخ پذیرش: ۲۲ اردیبهشت ۱۳۹۸

* استادیار گروه توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه صنعتی اصفهان،

اصفهان، ایران، ebrahimi_ms@cc.iut.ac.ir

۱. مقدمه

در برداشت‌های جدید از توسعه استدلال می‌شود که نه فقط رشد اقتصادی و تولید ثروت، حتی توزیع عادلانه ثروت نیز به تنهایی تأمین‌کننده زمینه رفاه و خوشبختی انسان‌ها و فراهم‌کننده "توسعه" در جوامع بشری نیست، به طوری که انسان‌ها با توجه به ثروتمند بودن هم می‌توانند احساس بدبختی و عدم رفاه داشته باشند. انسان سعادت و خوشبختی را در دو مؤلفه آرامش و آسایش می‌جوید. هر انسانی جوینده خوشبختی است و بر آن است تا از نظر روانی و روحی در امنیت و آرامش باشد و از نظر مادی، به همه نیازهای جسمی او پاسخ مناسب داده شود. از این رو همه همت و تلاش خویش را مصروف این معنا می‌کند. البته ممکن است انسان در مصادیق آرامش و آسایش به خطا برود و چیزی را که موجب آرامش و آسایش نیست به خطا عامل آن بداند یا آرامش و آسایش را در چیزی بداند که خود نفی‌کننده آن دو است (نویخت و همکاران، ۱۳۹۰). برای دستیابی به توسعه شاخص‌های مختلفی مورد بررسی قرار گرفته که مهم‌ترین آن را می‌توان به شاخص توسعه انسانی اشاره نمود. شاخص توسعه انسانی که به صورت خلاصه (HDI) خوانده می‌شود از در نظر گرفتن اختصار برای عبارت Human Development Index به دست می‌آید. این الگو شامل یک میانگین ساده از سه شاخص بیان‌کننده موفقیت‌های یک کشور در بهداشت و سلامتی، آموزش و استانداردهای زندگی است. بهداشت و سلامتی، با امید به زندگی در هنگام تولد سنجیده می‌شود. آموزش، دربرگیرنده سواد خواندن و نوشتن بزرگسالان جامعه و میزان ثبت نام در مقاطع ابتدایی، متوسطه و عالی است و استانداردهای زندگی نیز در قالب درآمد سرانه بر حسب قدرت خرید تعادلی بیان می‌شود (UNDP, 2005). اهمیت شاخص توسعه انسانی در آن است که رتبه توسعه‌یافتگی کشورها در آن نتیجه متفاوتی را نسبت به شاخص‌های صرفاً اقتصادی (نظیر تولید ناخالص ملی) به بار می‌دهد. شاخص توسعه انسانی ترکیبی از چهار معیار متفاوت است که در سه مؤلفه: امید به زندگی، آموزش و تولید ناخالص سرانه داخلی قرار می‌گیرند. شاخص توسعه

انسانی یک میانگین ساده از سه مؤلفه فوق است (کاووسی و احمدی، ۱۳۸۹). با در نظر گرفتن نقاط ضعف شاخص توسعه انسانی تلاش‌هایی برای دستیابی به شاخص مناسب‌تر انجام شد به طوری که می‌توان به شاخص توسعه انسانی - اخلاقی اشاره داشت. برای بررسی شاخص توسعه انسانی - اخلاقی شاخص‌های دیگری بر شاخص سه‌گانه توسعه انسانی اضافه گردید تا بتوان شاخص‌های مانند ارزش‌ها، ایمان و اخلاق در شاخص‌های توسعه انسانی به درستی اندازه‌گیری نمود. ریشه این تفکر را می‌توان در آرای اندیشمندانی چون آمارتیاسن مشاهده نمود. وقتی سن در سال ۱۹۹۹ تأکید می‌نماید که منظور از توسعه افزایش فزاینده آزادی انسان است مفهوم آزادی را هم به عنوان هدف اصلی و هم به عنوان ابزار اساسی توسعه جامعه مورد تأکید قرار می‌دهد. لذا در شاخص توسعه انسانی - اخلاقی شاخص‌هایی نظیر: سلامت و بهداشت (امید به زندگی)، آموزش، تسلط داشتن بر منابع (دستیابی به زمین، اعتبار، درآمد و منابع دیگر)، توانمندسازی جنسیت، تخریب زیست‌محیطی (انتشار دی‌اکسید کربن سرانه)، آزادی‌های مدنی و سیاسی، ارزش‌های خانوادگی و نفوذ مذهبی (همایون و ایتیی، ۱۳۸۲). می‌توان بیان نمود که شاخص توسعه انسانی اخلاقی دارای ابعاد کمی مانند: درآمد، آموزش و سلامت و همچنین ابعاد کیفی مانند: نفوذ مذهبی، ارزش‌های خانوادگی، دمکراسی، آزادی و نگرانی‌های زیست‌محیطی می‌باشد. تمامی تلاش‌های انجام شده برای دستیابی به شاخص مناسب و درستی برای مفهوم زندگی بوده است بطوریکه انسان همواره از ابتدا آفرینش تا امروز در جستجوی شادی یعنی تلاش برای رسیدن به «برداشت و تلقی» یا «حس خوبی از زندگی» بوده است. هر قدر از عمر انسان می‌گذرد تلاش او برای دست یافتن به این تلقی و حس خوب از زندگی بیشتر می‌شود. اما هنوز نمی‌دانیم آیا مردم امروز شادترند یا انسان‌های دوران پیشتر ما. به راستی شادی چیست و از کجا می‌آید؟ آیا می‌توان پاسخی به این پرسش‌ها داد؟ جامعه، فرهنگ، خانواده، دین، دانش، قدرت، دولت، اقتصاد، فناوری‌ها، محیط، تاریخ، افراد،

تجربه‌های آدمی، و تمام آنچه به انسان و زندگی‌اش مربوط است، در شادی او نقش دارند. اما چگونه؟ (فاضلی، ۱۳۹۲).

۲. مبانی نظری

شادی هم نوعی حالت یا «احساس عاطفی» و در عین حال نوعی «ارزیابی عقلی» از زندگی و وضعیت فرد از موقعیت خود می‌باشد. این احساس و ارزیابی گرچه توسط فرد صورت می‌گیرد اما از طریق ارزش‌ها، باورها، هنجارها و ساختارهای جمعی تعیین می‌یابد و طی فرایند «جامعه‌پذیری» و «فرهنگ‌یابی» در افراد درونی می‌شود. با در نظر گرفتن این امر، شادی در جوامع و در بین گروه‌های مختلف در ساخت متفاوتی است. با توجه به این واقعیت، شادی یک چیز واحد نیست بلکه در جهان واقعی «شادی‌های» مختلف وجود دارد (فاضلی، ۱۳۹۲). ارسطو می‌گوید: مردم عادی، لذت را شادی فرض می‌کنند. افراد موفق، عملکرد خوب را برابر با شادی می‌شمارند و دانشمندان، زندگی متفکرانه و جست و جوگرانه را معادل شادی می‌دانند شادی دست کم از دو بُعد مجزا تشکیل می‌شود. یکی از این ابعاد بعد عاطفی و شناختی است که به تجربه‌ی احساساتی چون سرور، سرخوشی، لذت و سایر هیجان‌های مثبت مربوط می‌شود. بُعد دوم دربرگیرنده‌ی ارزش‌یابی شناختی رضایت با توجه به حیطه‌های مختلف زندگی اجتماعی و بین‌فردی است. از دیدگاه ابن‌سینا لذت و شادی دارای سه عنصر است: ۱- شادی نوعی ادراک و شعور است، ۲- لازم است مدرک به کمال و خیر خود دست یابد، ۳- دریافت‌کننده شادی میرا از ضد باشد به عبارت دیگر مانعی برای شادی او وجود نداشته باشد. لذا از دیدگاه وی هرگاه موجودی باشعور، به امری که از نظر او کمال یا خیر تلقی می‌شود به هنگام وصول یا نیل، آن را ادراک نماید و حصول آن با مانعی همراه نباشد شادی اتفاق افتاده است. از دیدگاه ابن‌سینا بزرگ‌ترین شادی نزد خدا است و او شادترین موجودات است و لذا تنها راه رسیدن به شادی نزدیکی و تقرب به او می‌باشد (فعالی، ۱۳۸۹).

اولین مطالعات شادی را در سال ۱۹۷۴ استرلین در آمریکا انجام داد وی همبستگی بین رشد اقتصادی و شادی را در این جامعه مورد بررسی قرار داد نتیجه بیست سال تحقیق استرلین به موضوعی به نام تناقض استرلین ختم گردید وی بیان نمود که با وجود افزایش سطح رشد اقتصادی میزان شادی چندان افزایش پیدا نکرده است. با توجه به تعارف متفاوتی که از شادی و رضایت از زندگی وجود دارد تاکنون اندیشمندان این حیطه نتوانسته‌اند به تعریف درست و مقیاس مناسبی برای اندازه‌گیری شادی در جامعه جهانی دست یابند (محمدیان و همکاران، ۱۳۹۴). در نظریه شادی و خوشبختی، سیلگمن سه منبع برای نشاط بیان می‌کند که: ۱. لذایذ زندگی، ۲. دل‌بستگی‌های زندگی، ۳. کارهای مفید و هدفمند. خوشبختی واقعی زمانی حاصل می‌شود که فرد به این سه منبع شادی دست یافته باشند. همچنین نظریه امید که توسط شو ارائه شده است یکی از زمینه‌های اصلی و مهم در به وجود آوردن شادی را، وجود امید نسبت به خود، زندگی و آینده می‌داند و نظریه خوشبینی که توسط پل‌آنا معرفی شد افرادی که به جنبه مثبت قضایا نگاه می‌کنند، امور خوب را به یاد می‌آورند، شادی بیشتری را تجربه می‌کنند (موسوی و همکاران، ۱۳۹۰). از دیدگاه داینر (۲۰۰۵) شادکامی به چگونگی ارزیابی افراد از زندگی‌شان مرتبط می‌شود. از دیدگاه وی، ارزیابی شخص در مورد زندگی خود، می‌تواند به دو صورت باشد: ارزیابی شناختی و ارزیابی عاطفی (کجیاف و همکاران، ۱۳۹۰). داینر و همکاران در سال ۱۹۹۹ نیز در پژوهشی در رابطه با جنسیت و شادمانی به این نتیجه رسیدند که میزان شادمانی زنان و مردان برابر است. کلارک و لکمز (۲۰۰۹) با استفاده از نظرسنجی ۹۰ هزار نفر در ۲۶ کشور اروپایی دریافتند که به طور متوسط دینداری در هر منطقه اثر مثبتی بر رضایت از زندگی داشته است و مردم در مناطق مذهبی‌تر رضایت بیشتری دارند (محمدیان منصور و همکاران، ۱۳۹۴). هلیول و همکاران (۲۰۱۳، ۲۰۱۵، ۲۰۱۶) تأکید داشته‌اند که شادی به جنبه‌های فراوانی از زندگی اجتماعی افراد برمی‌گردد. این جنبه‌ها مواردی بیشتر از صرف جنبه‌های اقتصادی بوده و به مسایلی مانند شرایط اجتماعی،

بهداشت، آلودگی و ارزش‌های اجتماعی را نیز شامل می‌گردد. نیک مارکز (۱۳۹۵) مبدع شاخص سیاره شاد می‌گوید: خروجی نهائی یک ملت در این‌که چقدر موفق است این است که چه میزان شادی تولید می‌کند و چقدر زندگی سالم برای شهروندانش فراهم کرده است. این هدف هر ملتی بر روی سیاره می‌تواند باشد. به عقیده مارکز سؤالی که مطرح است این است که کارهایی که می‌تواند خوشبختی را در زندگی افزایش دهد چه هستند. بر این اساس وی پنج عمل را برای ایجاد شادی مؤثر می‌داند. اولین آن‌ها ارتباط است، ارتباط اجتماعی مهم‌ترین سنگ بنای زندگی انسان است. دومین عمل فعالیت است بدین معنا که با استفاده از فعالیت و کار می‌توان سریعترین راه برای رهایی از افکار منفی توسط فرد اخذ گردد. سومین مورد توجه است. انسان می‌بایست به محیط اطراف خود توجه و دقت نماید شاید بتوان این دقت و توجه را مقدمه حس مسئولیت‌پذیری انسانی دانست. چهارمین مورد حفظ یادگیری است به عبارت دیگر یادگیری در تمام طول زندگی مهم می‌باشد افراد مسنی که یادگیری خود را حفظ می‌کنند و کنجکاوتر هستند سلامت بهتری از آن‌هایی دارند که یادگیری را متوقف می‌کنند البته باید خاطر نشان نمود که منظور از یادگیری الزاماً شکل یادگیری رسمی نبوده بلکه هر نوع فرآیند رسمی، غیر رسمی و حتی آزاد را شامل می‌گردد. پنجمین عمل مؤثر در شادی، فعالیت ضد اقتصادی یعنی بخشیدن است سخاوت، بشر دوستی، دلسوزی و مکانیسم‌هایی مانند آن باعث ایجاد حس شادی در انسان می‌گردد.

پژوهش‌های انجام شده یوجینیو پروتو از دانشگاه مینه سوتا و همچنین راستچینی از دانشگاه مینه سوتا (۲۰۱۳) نشان می‌دهد که سطح رضایت از زندگی با افزایش ثروت در کشور افزایش می‌یابد تا مردم بتوانند نیازهای اولیه خود را تامین کنند اما شگفت‌انگیز اینجاست که وقتی درآمد به یک سطح مشخصی (حدود ۳۶ هزار دلار) می‌رسد سطح رضایت از زندگی به اوج خود می‌رسد و پس از آن در اکثر کشورهای ثروتمند اندکی کاهش می‌یابد (افشاری و دهمرده، ۱۳۹۳). براساس مطالعات لی و لو

(۲۰۰۹) متغیرهایی نظیر: امید به زندگی، توزیع درآمد، تحصیلات، بیکاری، آزادی‌های اجتماعی و حقوق سیاسی می‌توانند بر مولفه شادی تأثیرگذار باشند (محمدیان و همکاران، ۱۳۹۴). مردانی در سال ۱۳۹۱ در مقاله‌ای با عنوان چیستی و ماهیت شادی در قرآن و روایات و راهکارهایی برای شاد زیستن مولفه‌های شادی را در مواردی نظیر: ثروت، سلامت، آرامش خاطر، کار، ورزش، مسافرت و خوشرویی بیان نموده است (مردانی، ۱۳۹۱). نتایج تحقیقات انجام شده در ایران نشان می‌دهد که شاخص شادی در ایران در حد متوسط بوده است مانند تحقیقات ربانی و همکاران (۱۳۸۶)، چلبی و موسوی (۱۳۸۷)، هزارجریبی و آستین افشان (۱۳۸۸)، باصری (۱۳۸۹)، دهقانی (۱۳۹۰)، خوشفر و همکاران (۱۳۹۲) و سلامتی و ابراهیم‌پور (۱۳۹۵). مازوچی و همکاران نیز در سال ۱۳۹۲ مؤلفه‌های شادی از دیدگاه اسلام را در مواردی چون:

۱- برقراری و حفظ روابط بین فردی منسجم و داشتن تماس اجتماعی مداوم و پایدار، ۲- ثروت و پول، ۳- ازدواج و زندگی زناشویی، ۴- تدین و معنویت، ۵- عوامل زیست محیطی مانند آب و هوا و موقعیت جغرافیایی، وضعیت جسمانی، اوقات فراغت، رضایت شغلی، تحصیلات، سن و... دانسته است (مازوچی و همکاران، ۱۳۹۲).

بر اساس مدل شادی پایدار که توسط «شلدون و همکاران» ارائه شده است؛ سه عامل مهم در تأثیرگذاری بر سطح شادی فرد عبارتند از:

۱. **نقطه شروع ثابت:** نقطه از پیش تعیین شده شادی است که یک عامل وراثتی محسوب می‌شود و کم و بیش ثابت است و نشان‌دهنده میزان شادی است که در زمانی که مقدار عوامل تعیین‌کننده دیگر صفر باشد، فرد آن را تجربه می‌کند.

۲. **شرایط:** عوامل موقعیتی یا زمینه‌ای که عمدتاً شامل رویدادهای زندگی و پیشامدهای کوچک و بزرگ مانند سن، وضعیت تأهل، وضعیت استقلال و درآمد، تسهیلات، امکانات و بافت خانه و خانواده و مذهب می‌باشد و از این نظر، نسبت به عامل اول از ثبات کمتری برخوردار است.

۳. **کنش‌های عمدی:** اشاره به فرآیندهای تلاش مدار و هدفمند زندگی فرد دارد و

در برگرنده جنبه های شناختی (مانند داشتن نگرش‌های مثبت و کمال‌گرا)، رفتاری (مانند ابراز علاقه به دیگران یا ورزش کردن) و خواست‌های ارادی (مانند تعیین و دنبال کردن هدف‌های شخصی معنی دار) می‌باشد. از این رو عامل متغیر به شمار می‌رود. در تمام گزارش‌های سالانه انجام شده از شاخص شادی سیاره در سطح جهانی ایران همواره رتبه خوبی را کسب نموده و به ندرت توانسته است در این امتیاز و رتبه‌بندی در فهرست کشورهای شاد قرار گیرد (هلیول و همکاران، ۲۰۱۶) حتی در برخی موارد جزء کشورهای غمگین و بسیار غمگین به حساب آمده است مقاله حاضر سعی دارد ضمن کنکاش محتوایی مفهوم شادی و شاخص سیاره شاد به مدل مطلوب‌تری برای دستیابی به شاخص شادی دست یافته و آن را در یک نمونه کوچک با سایر شاخص‌ها مقایسه نموده و به طوری اعتبار و اعتماد شاخص تدوین شده را مورد بررسی قرار دهد.

به طور کلی نظریه‌های مختلفی در زمینه بررسی مفهومی شادی وجود داشته که در انواع مختلف سکولار تا مذهبی قابل تفکیک و طبقه‌بندی هستند این موارد را می‌توان به صورت زیر خلاصه و ارائه نمود:

۱ - **تمرکز حواس:** مذهب بودا و بودائیسیم، اخلاق‌گرایی ارسطویی و الهیات سستی مسیحیت تأکید بر تمرکز حواس به منظور کسب ارزش‌ها، نگرش‌های مثبت و در نتیجه کسب شادی در زندگی می‌نمایند.

۲ - **مصرف‌گرایی:** اقتصاد مبتنی بر آگوی آمریکایی - انگلیسی توجه بیشتری بر رفع نیازهای مادی انسان از طریق مصرف‌گرایی و در نتیجه کسب شادی برای او دارد.

۳ - **آزادی اقتصادی:** نظریه‌پردازانی مانند میل، نیچه، راند، هایک و نوزیک اعتقاد دارند که شادی از طریق اعمال آزادی فردی بدست می‌آید. در شکل افراطی آن نیز نظریه لیبرترانیسم از این نوع آزادی (آزادی مطلق افراد) به عنوان خیر مطلق یاد نموده و آن را عامل کسب شادی می‌داند.

۴ اهمیت و منزلت کار: در این دیدگاه انسان به ذات سازنده، خلاق و کاشف است لذا ضمن خلق نوآوری محیط و کیفیت زندگی خود را تغییر می‌دهد و لذا با استفاده از فعالیت و کار کوشش و دوری جستن از تنبلی و بیکاری می‌تواند به ارضای نیازهای درونی خود و در نهایت شادی دست یابد.

۵ حکمراوی خوب: در این دیدگاه که براساس دیدگاه‌های ارسطو (آن هم در تلقی انسان به عنوان یک حیوان سیاسی) پایه‌گذاری شده بر تمرکز به دولت‌ها به عنوان عناصر اصلی شکل‌دهنده عدالت و در نتیجه تامین‌کننده نیازهای انسان برای ایجاد شادی در انسان تاکید شده است

۶ اعتماد اجتماعی: در این دیدگاه ضمن تاکید بر غریزه اجتماعی بودن انسان به نیاز اجتماعی او برای هماهنگی با یکدیگر تاکید شده و ضمن آنکه در این دیدگاه انسان همواره محتاج خداوند برای معنی‌دهی به زندگی خود و در نتیجه کسب رضایت درونی و شادی می‌باشد (هیول و همکاران ۲۰۱۶).

رابطه‌ی قوی و مثبت بین شادی و مذهب و معنویت نیز مکرر گزارش شده است، که بر نقش مهم رفتار و نگرش مذهبی و معنوی و تعامل آن با شادی تأکید می‌شود. اسنوپ (۲۰۰۸)، تحقیقی با عنوان "مذهبی بودن و شادکامی در سه کشور" انجام داد. وی در این تحقیق در پی این بود که، تاثیر مذهب را بر شادکامی بررسی کند. برای این کار وی تحقیق ارزش‌های جهانی را در سه کشور آمریکا، هلند و دانمارک در سال ۲۰۰۰ انجام داد. وی از هفت شاخص خود گزارشی جهت مذهبی بودن استفاده کرد و شادکامی را تنها با یک سوال در مورد میزان رضایت از زندگی سنجید. همبستگی‌های بین مذهبی بودن و شادکامی به نظر مثبت، ولی ناچیز می‌رسید. لوایس و همکاران (۲۰۰۵) در تحقیقی با عنوان "جهت‌گیری مذهبی، الگوپردازی مذهبی و شادکامی در بین جوانان بریتانیا انجام داده‌اند. نتایج تحقیق همبستگی بالایی بین نمرات دو خرده مقیاس، جهت‌گیری مذهبی و الگوپردازی مذهبی، مثبت وجود داشت و رابطه معناداری با نمرات پرسشنامه فرم کوتاه شادکامی آکسفورد نیز داشت. سلیگمن (۲۰۰۲) معتقد

است که مذهب دست کم به سه دلیل در افزایش سطح به زیستی انسان اهمیت دارد: نخست این که مذهب ارائه‌کننده‌ی یک نظام منسجم اعتقادی است که به انسان این امکان را می‌دهد تا برای زندگی به جست و جوی معنی بپردازد و برای آینده امید بیابد. دوم این که نظام‌های اعتقادی مذهبی کمک می‌کند تا فرد دلایل قابل قبول و دست کم آرامش‌بخشی را برای توجیه ناکامی‌ها، شکست‌ها، و مصائب زندگی خود بیابد. سوم این که افرادی که واقعاً مذهبی هستند و عنصر معنویت در اعتقادات آن‌ها نیرومند است، گرایش کم‌تری نسبت به انحرافات دارند و رفتارهای نیکو، جامعه‌پسند و انسان‌دوستانه‌ی بیش‌تری انجام می‌دهند.

در فرهنگ دینی اسلام بر موضوع شادی تاکید شده است اما هنوز مطالعه‌ای جامع بر روی کارکردها و همچنین شاخص‌های مولفه شادی انجام نشده است. در گزارشات پراکنده در مورد مولفه شادی در متون دینی می‌توان به موارد زیر برخورد نمود:

در قرآن کریم شادی با عبارت فرح به کار برده شده است معنای فرح در قرآن به دو صورت کاربرد داشته است یکی به معنای منفی آن و دیگری با معنای مثبت می‌باشد همچنان که برای کلمه سرور نیز در دو حالت مثبت و منفی کاربرد قابل شده است (فعالی، ۱۳۸۹). مفهوم شادی ۲۵ بار با الفاظ مختلف در قرآن کریم آمده است که این موضوع نشان‌دهنده توجه دین اسلام به مسئله شادی و نشاط است. قرآن در این ارتباط می‌فرماید:

"قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ"

ای پیامبر به مؤمنان بگو که به دلیل قرار گرفتن در دایره فضل و رحمت پروردگار شاد باشند و چنین توفیقی از هر آنچه تا کنون به دست آورده‌اند بهتر است.

البته مفهوم شادی (حرام) در بسیاری از آیات قرآن مورد نکوهش قرار گرفته است. در آیاتی از قرآن می‌خوانیم:

"إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ"

پروردگار افراد شاد را دوست ندارد!

"و لا تفرحوا بما آتاكم!"

و تا بدانچه خدا به شما داده شاد نشوید! و ...

لذا می‌توان بیان نمود که تنها شادی‌هایی از دیدگاه اسلام غیر مجازند که آثار سوء فردی و اجتماعی را به دنبال داشته باشند. بطوریکه در قرآن اشاره شده است:

"ذَلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَ بِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ!"

گرفتاری شما به کیفر الهی بدان دلیل است که شما به ناحق در زمین به شادی و گردنکشی می‌پرداختید.

با توجه به این موارد می‌توان بیان نمود که از دیدگاه اسلام دو نوع عوامل در ایجاد و ثبات شادمانی تأثیرگذار هستند که می‌توان به دو دسته عوامل اشاره نمود. یکی عوامل درونی و دیگری عوامل بیرون از وجود انسان. لذا با توجه به مبحث شادی در دین اسلام می‌توان بیان نمود که شادی در دیدگاه دین مبین اسلام بر دو نوع می‌باشد شادی مثبت و سازنده مانند بخشندگی و شادی منفی و مضرر مانند فخر و تکبر. همچنین اسلام برای شادی مفهومی قایل است و آن بیهوده نبودن مفهوم شادی و به عبارت دیگر بیهوده نبودن مفهوم خلقت است بطوریکه در آیه‌های ۲۷ صوره ص، آیه ۳۸ صوره دخان و آیه ۲ صوره احقاف به آن تذکر داده است. بدین معنا انسان مومن هیچگاه بی دلیل به دنبال شادی و خوشی نبوده و نیست همچنان که از هرگونه تندی و خشونت بی جا نیز منع شده است. از دیدگاه اندیشمندان الهی شادترین موجودات خداست و تنها راه رسیدن به شادی تقرب به او می‌باشد و در این صورت است که شادی معنا و مفهوم می‌یابد و در این راستا است که شاخص شادی نمی‌تواند بودن در نظر گرفته جنبه‌های معنوی زندگی انسان معنای واقعی داشته باشد. لذا از دیدگاه اسلام سه عامل می‌تواند منجر به بروز شادی پایدار در فرد شود: ۱-خدا باوری (توحید)، ۲- بینش روشن از زندگی دنیوی و ۳-پذیرش و اعتقاد به جهان آخرت.

مازوحی و همکاران (۱۳۹۲) نیز راهکارهای دستیابی به شادی را در: ایمان، یاد

خدا، نگرش مثبت، توبه، امید، وقت شناسی، خدمت، مطالعه، توکل و پرهیز از گناه می‌دانند. و لذا راهکارهای مختلفی نیز برای دستیابی به شادی ارائه گردیده است به طور مثال می‌توان به راهکارهای بهادری نژاد (۱۳۸۶) اشاره نمود:

۱- برای شاد بودن زندگی کنیم، ۲- انسان خود مسئول شاد بودن خود است، ۳- با علاقه و استعداد کار و فعالیت کنیم، ۴- آفرینش غنی و بی‌نیاز بوده و با توکل بر خدا می‌توان بی‌نیازی را تجربه نمود، ۵- بی‌ریا و بدون چشم‌داشت به محبت به دیگران پردازیم، ۶- با کمال دقت و قوت تلاش نموده و نتیجه را بپذیرا باشیم، ۷- در مورد دیگران و فعالیت‌های آنان نیز اندیشه نیک و مثبتی داشته باشیم.

۳. روش پژوهش

برای اندازه‌گیری شاخص شادی افراد شاخص‌ها و معیارهای مختلفی تهیه و اجرا شده است عموم این شاخص‌ها توسط اندیشمندان غربی مطرح شده‌اند که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

شاخص شادی سیاره (HPI)

در راستای کمی‌سازی شاخص شادی سیاره چهار معیار اصلی مد نظر می‌باشد که به این شرح عبارتند از:

رفاه: میزان رضایت شهروندان هر کشور از کل وضعیت زندگی‌شان است که به آن‌ها از صفر تا ۱۰ امتیاز داده شده است.

امید به زندگی: تعداد سال‌هایی که هر نفر امید دارد که زندگی خواهد کرد. این معیار با تعداد سال‌های سن بیان می‌شود.

پیامدهای نابرابری: این معیار نشان می‌دهد که توزیع امید به زندگی و رفاه در یک کشور چقدر نابرابر است. این معیار به صورت درصد بیان می‌شود و هرچقدر درصد آن کمتر باشد، یعنی نابرابری کمتر است.

اثر مخرب زیست‌محیطی: میانگین تاثیر مخرب هر شهروند بر محیط‌زیست

کشورش است. این معیار با واحدی به نام میانگین هکتار جهانی (gha) بیان می‌شود و منظور از آن یک هکتار از زمینی حاصلخیز است که میزان متوسطی از محصول را در هر سال عرضه می‌کند. در نتیجه، امتیاز شاخص سیاره شاد از حاصل ضرب سه عدد رفاه، امید به زندگی و پیامد نابرابری، تقسیم بر سرانه اثر مخرب زیست محیطی به دست می‌آید.

روش نظرسنجی براساس نردبان کنترل

در آن از پاسخ‌دهندگان پرسش‌هایی به صورت نردبانی پرسیده می‌شود، در این پرسشنامه بهترین زندگی ممکن برای پاسخ‌دهندگان ۱۰ و بدترین زندگی ممکن صفر است. سپس از پاسخ‌دهندگان خواسته می‌شود، به زندگی کنونی خود بر اساس ۰ تا ۱۰ نمره دهند. محققان از مردم می‌خواهند شادی خود را رتبه‌بندی نمایند، این جواب‌ها بر اساس شش شاخص سطح تولید ناخالص داخلی، امید به زندگی، سخاوتمندی، حمایت اجتماعی، آزادی و فساد، سنجیده می‌شوند. پس از آن نتایج به دست آمده با پاد آرمان شهر (Dystopia)، مکان خیالی که تیم به عنوان نوعی معیار سنجش بدبختی در نظر گرفته مقایسه می‌شود. در واقع پاد آرمان شهر، معیاری است که هر کشوری از آن عبور کند به نمودار بهتری می‌رسد.

مقیاس داینر

در این مقیاس برای اندازه‌گیری شادی تنها دو سؤال ساده از آزمودنی پرسیده می‌شود:

(۱) به طور کلی چه قدر احساس شادی یا ناشادی می‌کنید؟ که برای این سؤال، نمره‌ی ده به معنی داشتن احساس وجد و سرور خارق‌العاده و نمره‌ی صفر به معنی کاملاً افسرده و غمگین بودن است.

(۲) به طور متوسط مدت زمانی که شاد یا ناشاد یا خنثی هستید چه قدر است؟ که برای این سؤال از پاسخ‌دهنده تقاضا می‌شود زمان را به صورت درصد تخمین بزند. میانگین نمره برای سؤال نخست ۶/۹ و میانگین درصد برای سؤال دوم ۵۴ است.

مقیاس پنج سطحی رضایت از زندگی

این مقیاس شامل پنج سوال زیر است که به صورت طیف لیکرت پنج سطحی (کاملاً مخالفم، مخالفم، نظری ندارم، موافقم و کاملاً موافقم) از افرا پرسیده می‌شود.

۱- در بیش‌تر مواقع، زندگی من به آرمان‌هایم نزدیک می‌شود، ۲- شرایط زندگی من عالی است، ۳- من از زندگی خود رضایت دارم، ۴- تا به حال چیزهای مهمی را که در زندگی خواسته‌ام، به دست آورده‌ام، ۵- اگر قرار شود یک بار دیگر به دنیا بیایم و زندگی کنم، تقریباً هیچ چیز را تغییر نخواهم داد.

مقیاس شادکامی آکسفورد

این مقیاس دارای ۲۹ سوال می‌باشد. که می‌توان با استفاده از طیف لیکرت پنج سطحی (کاملاً مخالفم، مخالفم، نظری ندارم، موافقم و کاملاً موافقم) آن را مورد سنجش و بررسی قرار داد (هیلز و آگریل، ۲۰۰۲).

جدول ۱. متغیرهای مورد تاکید در شاخص آکسفورد

۱- من بی نهایت شاد هستم.	۱۶- احساس می‌کنم در اوج دنیا هستم.
۲- احساس اطمینان دارم که آینده سرشار از امید و تحقق است.	۱۷- من همه را دوست دارم و به همه عشق می‌ورزم.
۳- وقت من طوری است که می‌توانم هر چیزی را که بخواهم انجام دهم.	۱۸- تمام رویدادهای گذشته به نظر می‌آید فوق‌العاده شاد بوده‌اند.
۴- احساس می‌کنم که تمام ابعاد زندگی تحت کنترل من قرار دارد.	۱۹- من همواره در احساس نشاط به سر می‌برم.
۵- احساس می‌کنم زندگی سرشار از پاداش است.	۲۰- هر چیزی را می‌خواستم، انجام داده‌ام.
۶- از آنچه هستم، شادمانم.	۲۱- من در مجموع از همه چیز راضی هستم.
۷- من همیشه یک اثر خوب روی رویدادها دارم.	۲۲- من همیشه ارتباط خوبی با سایرین دارم.
۸- من به زندگی عشق می‌ورزم.	۲۳- همیشه یک اثر نشاط آفرین روی سایرین می‌گذارم.

۹- من شدیداً به سایرین علاقمند هستم.	۲۴- زندگی در مجموع معنی‌دار هدف دار است.
۱۰- هر نوع تصمیمی را به راحتی می‌توانم بگیرم.	۲۵- من همیشه متعهد و درگیر هستم.
۱۱- احساس می‌کنم قادر به انجام هر کاری هستم.	۲۶- من فکر می‌کنم دنیا یک مکان فوق‌العاده است.
۱۲- این روزها من همیشه وقتی از خواب بیدار می‌شوم احساس می‌کنم بیش از گذشته انرژی دارم.	۲۷- من هرگز تا این حد از نظر ذهنی و فکری هوشیار نبودم جوری که این روزها هستم.
۱۳- احساس می‌کنم انرژی بدون حد و مرزی دارم.	۲۸- من همیشه می‌خندم.
۱۴- کل دنیا به نظرم زیباست.	۲۹- هر چیزی من را شگفت زده می‌کند.
۱۵- من فکر می‌کنم به طور فوق‌العاده‌ای جذاب به نظر می‌رسم.	

شاخص شادی بومی براساس الگوهای دینی

با توجه به مسائل مطرح شده و از آنجا که رسیدن به شادی به عنوان یکی از معیارهای مهم توسعه‌یافتگی مطرح گردیده است و از سوی دیگر لزوم توجه به مباحث مبنایی شادی و مولفه‌های آن از دیدگاه اسلام می‌توان اشاره نمود که می‌بایست هم به ملاحظات درونی و هم به عوامل بیرونی تأمین‌کننده شادی در جوامع انسانی توجه گردد. لذا از دیدگاه اسلام از جمله عوامل درونی تأمین‌کننده شادی عبارتند از:

- ۱- ایمان و توکل به خداوند، ۲- حسن نیت و امیدواری، ۳- محبت و خیرخواهی، ۴- سلامت و تندرستی، ۵- خلاقیت و ابتکار، ۶- آزادی و عزت نفس، ۷- تمایل به تشکیل خانواده، ۸- دوری از گناه و توجه به قرب به خدا، ۹- بخشش و سخاوت.
- و از عوامل بیرونی مؤثر در توسعه شادی در جوامع انسانی را می‌توان به مواردی نظیر:

- ۱- کار و فعالیت، ۲- نظم و انضباط، ۳- ورزش، مسافرت و سرگرمی، ۴- ارتباط و

معاشرت، ۵- آموزش و تحصیلات، ۶- امنیت و آرامش اجتماعی، ۷- عدالت و برابری، ۸- مشارکت و کارگروهي، ۹- پاکی محیط و کاهش آلودگی محیط زیستی.

این عوامل هجده‌گانه را می‌توان از جمله مولفه‌های مؤثر بر شاخص شادی بر مبنای الگوها و معارف دینی تلقی نمود. برای اینکه بتوان ارزیابی درستی از نتایج شاخص شادی طراحی شده با سایر شاخص‌ها دست یافت در یک نمونه کوچک (۴۰ مورد) از دانشجویان دانشگاه صنعتی اصفهان به طور کاملاً تصادفی پرسشنامه توزیع و داده‌ها جمع‌آوری و نتایج مورد مقایسه قرار گرفت.

۴. یافته‌ها

از جمله یافته‌های تحقیق حاضر را می‌توان تدوین یک شاخص شادی بومی براساس مرور مطالعات و مبانی نظری و دینی انجام شده می‌باشد این شاخص به صورت زیر تدوین و ارائه گردید: شاخص فردی بر مبنای الگوی ایرانی و اسلامی را می‌توان به صورت زیر تبیین نمود: (دریافت نظرات در طیف لیکرت پنج سطحی کاملاً مخالفم (۱)، مخالفم (۲)، نظری ندارم (۳)، موافقم (۴) و کاملاً موافقم (۵)) و بررسی متغیرهایی که براساس در نظر گرفتن متعادل عوامل درونی و بیرونی هر کدام به صورت نه متغیر و در کل ۱۸ متغیر در قالب طیف لیکرت می‌باشد که عبارتند از:

۱. به خدا اعتقاد و ایمان داشته و به او توکل می‌نمایم.	۲. از کار خود رضایت دارم.
۳. نسبت به دیگران خوش بین هستم.	۴. در کار خود منظم و منظم هستم.
۵. نسبت به دیگران خیرخواه هستم.	۶. با دیگران ارتباط اجتماعی خوبی دارم.
۷. کاملاً سالم و تندرست هستم.	۸. از آموزش و سواد خود رضایت دارم.
۹. فردی خلاق و مبتکر هستم.	۱۰. از آرامش و امنیت جامعه راضی هستم.
۱۱. دارای عزت نفس و محترم می‌باشم.	۱۲. از عدالت و برابری در جامعه راضی هستم.
۱۳. به تشکیل خانواده اهمیت داده و آن را کانون	۱۴. در زندگی شخصی به ورزش اهمیت

داده و روزانه آن را انجام می دهیم.	محبت و خیر می دانم.
۱۶. از مشارکت خود در جامعه راضی هستم.	۱۵. از گناه پرهیز می کنم و به تقرب به خداوند توجه دارم.
۱۸. از پاکی محیط زیست به خصوص آب و هوا لذت می برم.	۱۷. دوست دارم به دیگران بخشش و سخاوت داشته باشم.

جدول ۲. شاخص شادی برگرفته از منابع بومی و دینی

با بررسی این چهار شاخص (داینر، آکسفورد، رضایت از زندگی و شاخص بومی) در یک نمونه کوچک (۴۰ نفری) اطلاعات در جدول شماره (۳) به عنوان یافته‌های تحقیق حاضر ارائه می‌گردد:

جدول ۳. نتایج کلی نظرسنجی از پاسخ‌دهندگان در چهار شاخص شادی

متوسط شادی در چهار شاخص	شاخص شادی بومی	شاخص شادی آکسفورد	مقیاس رضایت از زندگی	مقیاس داینر	پاسخ دهنده
72.66	76.67	74.48	72.00	67.50	1.
51.70	64.44	50.34	52.00	40.00	2.
69.03	74.44	69.66	72.00	60.00	3.
69.16	82.22	72.41	72.00	50.00	4.
66.27	72.22	55.86	72.00	65.00	5.
79.88	90.00	85.52	84.00	60.00	6.
82.73	83.33	82.07	88.00	77.50	7.
72.08	85.56	82.76	80.00	40.00	8.
61.17	64.44	57.24	48.00	75.00	9.
55.03	74.44	69.66	36.00	40.00	10.
67.86	68.89	56.55	76.00	70.00	11.
46.03	68.89	46.21	24.00	45.00	12.
60.50	71.11	62.07	52.00	55.00	13.
40.35	57.78	53.10	28.00	22.50	14.
64.94	70.00	82.76	72.00	35.00	15.
67.52	85.56	65.52	64.00	55.00	16.

63.50	72.22	68.28	56.00	57.50	17.
72.01	72.22	73.80	72.00	70.00	18.
61.59	64.44	52.41	72.00	57.50	19.
67.78	71.11	60.00	80.00	60.00	20.
78.92	78.89	73.79	68.00	95.00	21.
78.32	74.48	73.79	80.00	85.00	22.
76.72	74.48	72.41	80.00	80.00	23.
64.82	71.72	76.55	56.00	55.00	24.
61.50	66.21	68.28	64.00	47.50	25.
79.18	87.59	84.14	80.00	65.00	26.
69.08	78.62	80.69	72.00	45.00	27.
38.84	60.07	48.28	20.00	25.00	28.
67.27	82.07	60.00	68.00	59.00	29.
43.52	59.31	50.34	32.00	32.50	30.
44.15	57.24	50.35	44.00	25.00	31.
45.56	61.38	55.86	40.00	25.00	32.
59.35	65.52	55.86	56.00	60.00	33.
56.90	55.17	52.41	60.00	60.00	34.
72.84	82.07	79.31	80.00	50.00	35.
73.63	74.48	71.03	84.00	65.00	36.
59.83	72.41	66.90	40.00	60.00	37.
67.70	69.66	64.14	72.00	65.00	38.
82.27	82.76	84.83	84.00	77.50	39.
62.89	69.66	66.90	60.00	55.00	40.

بررسی قابلیت اعتماد (پایایی) شاخص‌ها

در مرحله اول پایایی یا قابلیت اعتماد به ابزار اندازه‌گیری مورد بررسی قرار گرفت به خصوص برای سه شاخص رضایت از زندگی و مقیاس شادی آکسفورد و مقیاس شادی بومی تعریف شده براساس مبانی دینی، تهیه شده در این تحقیق نتایج نشان داد که پرسشنامه تهیه شده دارای قابلیت اعتماد و پایایی مناسبی می‌باشد نتایج نشان داد پایایی (قابلیت اعتماد) شاخص رضایت از زندگی برابر با ۰/۸۶۸ بدست آمد. همچنین

پایایی (قابلیت اعتماد) شاخص شادکامی آکسفورد ۰/۹۴۷ بدست آمد. بعلاوه پایایی (قابلیت اعتماد) شاخص شادی تدوین شده در تحقیق حاضر براساس الگوی اسلامی - ایرانی زندگی برابر با ۰/۸۴۷ بدست آمد.

جدول ۴. پایایی شاخص رضایت از زندگی، آکسفورد و شاخص بومی شادی

نام شاخص	تعداد متغیرها	مقدار آلفای کرونباخ
شاخص رضایت از زندگی	۵	۰/۸۶۸
شاخص شادی آکسفورد	۲۹	۰/۹۴۷
شاخص شادی بومی	۱۸	۰/۸۴۷

بررسی میزان شادی پاسخ دهندگان

اطلاعات بدست آمده از آمار توصیفی نشان می‌دهد که دانشجویان پاسخ‌دهنده میزان شادی خود را در چهار شاخص به صورت جدول زیر بیان نموده‌اند. مقدار شاخص شادی در چهار شاخص اندازه‌گیری شده از متوسط بالاتر (بیش از ۵۰ درصد) بوده است و این در حالی است که شاخص اسلامی - ایرانی شادی در تمام حالات دارای میانگین بیشتری برای تبیین شادی افراد از سه معیار دیگر بوده ضمن اینکه مقدار انحراف معیار و واریانس کمتری را نیز نشان می‌دهد:

جدول ۵. بررسی و توصیف شاخص‌های مربوط به میزان شادی پاسخ‌دهندگان

نام شاخص	میانگین	میانه	واریانس	انحراف معیار	ضریب تغییرات
شاخص داینر	۵۵/۸۵	۵۸/۲۵	۲۹۰/۶۹۵	۱۷/۰۵	۰/۳۰۵
شاخص رضایت از زندگی	۶۲/۸۰	۷۰/۰۰	۳۳۲/۴۷۲	۱۸/۲۳	۰/۲۹۰
شاخص شادی آکسفورد	۶۶/۴۱	۶۷/۵۹	۱۳۶/۵۲۴	۱۱/۶۸	۰/۱۷۶

شاخص شادی بومی	۷۲/۳۵	۷۲/۲۲	۷۷/۶۳۰	۸/۸۱	۰/۰۱۱
شاخص کل	۶۴/۳۸	۶۶/۷۷	۱۳۵/۹۱۳	۱۱/۶۶	۰/۱۸۱

همچنین میزان متوسط شادی با در نظر گرفتن ضریب یکسان برای تمام شاخص‌ها با توجه به میانگین شاخص کلی شادی برای افراد مورد بررسی به شرح جدول زیر و برابر با ۶۴ درصد بوده است. که براساس این نتایج می‌توان آن را در حد نسبتاً شاد دسته‌بندی نمود. در مرحله بعد در جهت بررسی تطبیقی داده‌ها و مقایسه شاخص‌ها با یکدیگر آزمون نرمال بودن داده‌ها انجام و نتایج زیر بدست آمد (جدول ۶). نتایج نشان داد که به شاخص داینر، آکسفورد و شاخص بومی طراحی شده دارای توزیع نرمال می‌باشند.

جدول ۶. بررسی نرمال بودن داده‌ها

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
m.diner	.130	40	.086	.974	40	.468
Rezait	.193	40	.001	.913	40	.005
m.oxford	.109	40	.200*	.950	40	.078
m.bo	.104	40	.200*	.978	40	.610

a. Lilliefors Significance Correction

*. This is a lower bound of the true significance.

آزمون مقایسه میانگین شاخص شادی آکسفورد و شاخص بومی شادی آزمون دو گروه وابسته برای بررسی و مقایسه دو شاخص آکسفورد و شاخص اسلامی-ایرانی پیشنهادی نیز با توجه به نرمال بودن داده‌ها مورد بررسی قرار گرفت نتایج به صورت جداول (۷ تا ۹) ارائه می‌گردد.

جدول ۷. بررسی ویژگی‌های توصیفی دو گروه وابسته برای آزمون

		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean
Pair 1	m.oxford	66.4141	40	11.68437	1.84746
	m.bo	72.3446	40	8.81079	1.39311

جدول ۸. بررسی ارتباط (همبستگی) دو شاخص آکسفورد و شاخص بومی شادی

		N	Correlation	Sig.
Pair 1	m.oxford & m.bo	40	.796	.000

جدول ۹. نتایج آزمون دو گروه وابسته

		Paired Differences				t	df	Sig. (2-tailed)	
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower				Upper
Pair 1	m.oxford - m.bo	-5.93048	7.09077	1.12115	-8.19822	-3.66274	-5.290	39	.000

نتایج نشان داد که در سطح ۹۹ درصد اختلاف بسیار معنی‌داری بین نتایج این دو مقیاس‌های اندازه‌گیری شده از مفهوم شادی در بین افراد مورد بررسی، وجود دارد. لذا با توجه به بالاتر بودن متوسط میانگین در شاخص بومی اصلاح شده می‌توان بیان نمود که شاخص مربوطه به خصوص با در نظر گرفتن مفاهیمی کیفی مانند اعتقاد به خداوند، اهمیت خانواده، بخشش و سخاوت و همچنین دوری از گناه، توبه و تقوی می‌تواند شاخص مناسبتری برای بررسی مفهوم شادی در بین مردم کشورهای اسلامی به خصوص ایران باشد.

ارتباط بین سن پاسخ‌دهندگان و شاخص‌های شادی

در تحقیق‌های گذشته بررسی رابطه بین شادی افراد و متغیرهای زمینه‌ای مانند جنسیت، تاهل، سن، درآمد و اشتغال مورد بررسی قرار گرفت (موسوی و همکاران، ۱۳۹۰). در تحقیق حاضر نیز این متغیرهای زمینه‌ای بررسی گردید نتایج نشان می‌دهد که بین شاخص سن افراد مورد مطالعه با شادی افراد رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

همچنین در مرحله بعد رابطه بین مفهوم شادی با سن افراد مورد بررسی قرار گرفت
 نتایج به شرح جدول ذیل می‌باشد:

جدول ۱۰. همبستگی بین سن پاسخ‌دهندگان و شاخص‌های شادی

		m.diner	rezait	m.oxford	m.bo	average	age
m.diner	Pearson Correlation	1	.632**	.389*	.446**	.792**	-.011
	Sig. (2-tailed)		.000	.013	.004	.000	.946
	N	40	40	40	40	40	40
Rezait	Pearson Correlation	.632*	1	.686**	.659**	.915**	-.002
	Sig. (2-tailed)	.000		.000	.000	.000	.990
	N	40	40	40	40	40	40
m.oxford	Pearson Correlation	.389*	.686**	1	.796**	.809**	.057
	Sig. (2-tailed)	.013	.000		.000	.000	.727
	N	40	40	40	40	40	40
m.bo	Pearson Correlation	.446*	.659**	.796**	1	.807**	.147
	Sig. (2-tailed)	.004	.000	.000		.000	.365
	N	40	40	40	40	40	40
Average	Pearson Correlation	.792*	.915**	.809**	.807**	1	.039
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000		.813
	N	40	40	40	40	40	40
Age	Pearson Correlation	-.011	-.002	.057	.147	.039	1
	Sig. (2-tailed)	.946	.990	.727	.365	.813	
	N	40	40	40	40	40	40

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

ارتباط بین جنسیت و تأهل پاسخ‌دهندگان و شاخص‌های شادی

رابطه بین جنسیت و همچنین تأهل و مجرد افراد با میزان شادی آنان نیز مورد بررسی قرار گرفت نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بین این متغیرها و میزان شادی افراد نیز رابطه معنی‌داری در تمامی شاخص‌های شادی به کار گرفته شده وجود نداشته است. همچنین متوسط شادی محاسبه شده افراد در چهار شاخص نیز با جنسیت و وضعیت تاهل افراد بررسی گردید و نتایج نشان داد رابطه معنی‌داری بین این متغیرها وجود ندارد لذا می‌توان بیان نمود که در تحقیق حاضر رابطه‌ای معنی‌دار بین متغیرهای

زمینه‌ای مانند سن، وضعیت تأهل و جنسیت با شادی افراد مشاهده نگردید.

جدول ۱۱. همبستگی بین جنسیت پاسخ‌دهندگان و شاخص‌های شادی

			jens	m.diner	rezait	m.oxford	m.bo	average
Kendall's tau_b	Jens	Correlation Coefficient	1.000	-.134	-.142	-.100	-.017	-.099
		Sig. (2-tailed)	.	.324	.299	.453	.901	.453
		N	40	40	40	40	40	40
m.diner		Correlation Coefficient	-.134	1.000	.451**	.231*	.303**	.523**
		Sig. (2-tailed)	.324	.	.000	.041	.007	.000
		N	40	40	40	40	40	40
Rezait		Correlation Coefficient	-.142	.451**	1.000	.536**	.497**	.780**
		Sig. (2-tailed)	.299	.000	.	.000	.000	.000
		N	40	40	40	40	40	40
m.oxford		Correlation Coefficient	-.100	.231*	.536**	1.000	.639**	.635**
		Sig. (2-tailed)	.453	.041	.000	.	.000	.000
		N	40	40	40	40	40	40
m.bo		Correlation Coefficient	-.017	.303**	.497**	.639**	1.000	.643**
		Sig. (2-tailed)	.901	.007	.000	.000	.	.000
		N	40	40	40	40	40	40
average		Correlation Coefficient	-.099	.523**	.780**	.635**	.643**	1.000

	Sig. (2-tailed)	.453	.000	.000	.000	.000	.
	N	40	40	40	40	40	40

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

جدول ۱۲. همبستگی بین تأهل پاسخ‌دهندگان و شاخص‌های شادی

			tahol	m.diner	rezait	m.oxford	m.bo	average
Kendall's tau_b	Tahol	Correlation Coefficient	1.000	.357**	.233	.033	.031	.204
		Sig. (2-tailed)	.	.008	.089	.806	.817	.122
		N	40	40	40	40	40	40
	m.diner	Correlation Coefficient	.357**	1.000	.451**	.231*	.303**	.523**
		Sig. (2-tailed)	.008	.	.000	.041	.007	.000
		N	40	40	40	40	40	40
	Rezait	Correlation Coefficient	.233	.451**	1.000	.536**	.497**	.780**
		Sig. (2-tailed)	.089	.000	.	.000	.000	.000
		N	40	40	40	40	40	40
	m.oxford	Correlation Coefficient	.033	.231*	.536**	1.000	.639**	.635**
		Sig. (2-tailed)	.806	.041	.000	.	.000	.000
		N	40	40	40	40	40	40
	m.bo	Correlation Coefficient	.031	.303**	.497**	.639**	1.000	.643**
		Sig. (2-tailed)	.817	.007	.000	.000	.	.000
		N	40	40	40	40	40	40
	Average	Correlation Coefficient	.204	.523**	.780**	.635**	.643**	1.000
		Sig. (2-tailed)	.122	.000	.000	.000	.000	.
		N	40	40	40	40	40	40

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

۵. بحث و نتیجه‌گیری

همانطور که در تحقیق حاضر به آن اشاره گردید شادی مفهومی است کیفی که برای سنجش آن می‌بایست با توجه به ویژگی‌های خاصی که افراد در آن قرار دارند معیار و یا شاخص مناسب برای آن تعریف نمود. با توجه به مبحث شادی در دین اسلام می‌توان بیان نمود که شادی در دیدگاه دین مبین اسلام بر دو نوع می‌باشد شادی مثبت و سازنده مانند بخشندگی و شادی منفی و مضرر مانند فخر و تکبر. قاعدتا این معنا از شادی با معنای رایج و مصطلح آن در غرب متفاوت می‌باشد به طوریکه اندیشمندان دینی و اسلامی دستیابی به شادی را در شاخص‌هایی نظیر ایمان، یاد خدا، نگرش مثبت، توبه، امید، وقت‌شناسی، خدمت، مطالعه، توکل و پرهیز از گناه می‌شناسند. لذا در این تحقیق سعی گردید معیار و شاخصی مناسب براساس این مفاهیم تهیه و در یک مقیاس کوچک با سایر شاخص‌های متداول مورد ارزیابی و اعتبار سنجی قرار گیرد. شاخص طراحی شده براساس لزوم توجه به ابعاد درونی و بیرونی و به صورت هم وزن در ۱۸ گویه طراحی گردید که نه گویه آن به عوامل درونی و نه گویه دیگر به عوامل بیرونی زمینه‌سازی و یا تعیین‌کننده شاخص شادی بر اساس آموزه‌های دینی می‌باشند برای بررسی قابلیت اعتماد به ابزار طراحی شده، شاخص مذکور به همراه ۳ شاخص دیگر از یک جمعیت ۴۰ نفری از دانشجوی در کنار سه شاخص دیگر (داینر، آکسفورد و رضایت از زندگی) مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج نشان داد که شاخص شادی طراحی شده از سطح پایایی یا قابلیت اعتمادی بالایی (۸۵ درصد) برخوردار است. همچنین در این تحقیق با در نظر گرفتن میانگین شاخص‌های شادی اندازه‌گیری شده مشخص گردید که شاخص شادی طراحی شده به مراتب شادی بالاتری را برای افراد در اکثر موارد نشان می‌دهد و در کل میانگین شادی بالاتری را نسبت به شاخص‌های دیگر اندازه‌گیری شده داشته است که به نوع خود می‌توان گویای انطباق بیشتر گویه‌های شاخص بومی با معیارهای شادی افراد ایرانی مسلمان باشد. به منظور تبیین دقیق اینکه

آیا این اختلاف براساس تصادف در جمع‌آوری داده بوده است یا خیر علمی می‌باشد. ابتدا نرمال بودن داده‌ها مورد ارزیابی قرار گرفت و چون شاخص‌های چندگانه از یک مجموعه افراد مورد پرسش قرار گرفته بود با استفاده از آزمون مقایسه میانگین برای دو گروه وابسته مشخص گردید که با احتمال و دقت ۹۹ درصد اختلاف بسیار معنی‌داری بین نمرات آزمون شاخص شادی بومی و شاخص آکسفورد وجود دارد و چون میانگین بالاتری شاخص شادی بومی داشته است لذا این شاخص بسیار معنی‌دارتر و مناسبتر میزان شادی افراد ایرانی مسلمان را می‌تواند اندازه‌گیری نماید. همچنین در ادامه رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای افراد مانند سن، جنسیت و تاهل با شاخص‌های شادی مورد ارزیابی قرار گرفت و در یک نتیجه می‌توان بیان نمود که به نظر می‌رسد افراد متأهل پاسخ‌دهنده به لحاظ کلی شادی بیشتری را نسبت به افراد مجرد در شاخص داینر مطرح نموده‌اند ضمن اینکه ارتباط جنسیت و سن افراد با میزان شادی آنان براساس نتایج تحقیق حاضر مورد تایید قرار نگرفت و ارتباط معنی‌داری در این خصوص گزارش نگردید. پیشنهاد می‌شود ضمن بسط شاخص مذکور (شاخص شادی اسلامی - ایرانی) و اندازه‌گیری و آزمون آن در یک جامعه بزرگتر بتوان بر دقت و صحت نتایج این تحقیق کنکاش نموده با تاکید علمی بیشتری سخن گفت.

منابع

۱. افشاری، زهرا و دهمرده، لعیبا (۱۳۹۳). بررسی اثر فقر، نابرابری درآمد و شاخص توسعه انسانی بر شادکامی در کشورهای منتخب. فصلنامه سیاست‌گذاری پیشرفت اقتصادی دانشگاه الزهرا (س). سال دوم، شماره ۵، ۳۱-۵۹.
۲. بهادری‌نژاد، مهدی (۱۳۸۶). شاخص ملی شادی. دو ماهنامه هوش مصنوعی و ابزار دقیق. سال اول، شماره ۵، ۶۰-۶۲.
۳. سلامتی، رقیه و ابراهیم پور، داوود (۱۳۹۵). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و فرهنگی با میزان نشاط اجتماعی در بین کودکان و نوجوانان ۱۲-۱۸ سال مقیم مراکز تحت حضانت بهزیستی و کودکان و نوجوانان تحت حضانت اقوام. مجله مطالعات جامعه‌شناسی. سال هشتم، شماره سی و دو، ۹۳-۷۳.
۴. ربانی، ر و دیگران (۱۳۸۶). فرهنگی و شادی: رویکرد نظری و تجربی در زندگی روزمره سرپرستان خانوار در شهر اصفهان. فصلنامه فرهنگی و ارتباطات. سال سوم، شماره ۸، ۵.
۵. فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۹۲). ادب و هنر: شادمانی‌های شهر پرتنش. مجله: اطلاعات حکمت و معرفت، سال هشتم، شماره ۱۰، ۴۰-۴۴.
۶. فعالی، محمد تقی (۱۳۸۹). نقد دینی - فلسفی بر مولفه شادی در معنویت‌های نوظهور. پژوهش‌نامه فلسفه دین (نام حکمت). سال هشتم، شماره دوم، ۱۴۹-۱۷۲.
۷. قرآن کریم: حدید (۲۳)، توبه (۸۱)، غافر (۷۵)، ص (۲۷)، دخان (۳۷)، احقاف (۲).
۸. کاووسی، محمد و احمدی، فخرالدین (۱۳۸۹). جهانی شدن و توسعه منابع انسانی (مقایسه تطبیقی ۶۲ کشور جهان). فصلنامه مطالعات راهبردی سرمایه‌گذاری عمومی. دوره اول، شماره اول، ۷۹-۱۰۸.

۹. کجباف، محمد باقر؛ سجادیان، پریناز؛ کاویانی، محمد و انوری، حسن (۱۳۹۰). رابطه سبک زندگی اسلامی با شادکامی در رضایت از زندگی دانشجویان شهر اصفهان. مجله روانشناسی دین. سال چهارم، شماره چهارم، ۶۱ - ۷۴.
۱۰. مازوچی، طاهره؛ سادات آرانی، طیبه و عسگری، زینب (۱۳۹۲). شادی از منظر مکتب اسلام و وانشناسی. نشریه سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت. شماره اول، ۱۲۰-۱۳۹.
۱۱. محقق داماد، سید مصطفی و جان محمدی، محمد تقی (۱۳۹۰). انسان و تعالی: روایت اصالت وجودی از انسان. فصلنامه خردنامه صدرا، شماره ۶۶، ۲۲-۳۳.
۱۲. محمد رضایی، محمد و فولادی، عقیل. (۱۳۸۷). واژه استعلایی در فلسفه کانت. فلسفه دین، سال ششم، شماره ۶، ۸۱-۹۳.
۱۳. محمدیان منصور، صاحبه؛ گل خندان، ابوالقاسم؛ خوانساری، مجتبی و گل خندان، داود (۱۳۹۴). تحلیل عوامل اقتصادی اجتماعی مؤثر بر شادی (یک تحلیل اقتصادی با در نظر گرفتن محدودیت‌های مذهبی). فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی. شماره ۲۵، ۱۲۵-۱۶۳.
۱۴. مردانی نوکنده، محمد حسین (۱۳۹۱). چیستی و ماهیت شادی در قرآن و روایات و راهکارهایی برای شاد زیستن. فصلنامه تخصصی جبل‌المتین. دوره اول، شماره اول، ۳۵-۶۲.
۱۵. موسوی، میرطاهر؛ رفیعی، حسن و قاسم‌زاده، داود (۱۳۹۰). بررسی ارتباط بین سرمایه اجتماعی برون‌گروهی و شادی در بین شهروندان تهران در سال ۱۳۹۰. مجله مطالعات جامعه‌شناسی. سال سوم، شماره دوازدهم، ۱۲۵-۱۳۷.
۱۶. نوبخت، محمد باقر؛ غلامی نتاج، سعید و میر احسنی، زهرا (۱۳۹۰). کارکردهای الگوی توسعه. فصلنامه راهبرد. شماره ۶۱۲. سال ۲۰۱۳، ۲۳۱-۲۳۱.

۱۷. همایون، ادر و اتیتی، سعیده (۱۳۸۲). شاخص توسعه انسانی - اخلاقی. ترجمه ناصر جهانپاز. مجله اقتصاد اسلامی. دوره ۳، شماره ۱، ۱۳۳-۱۱۷.
18. Argyle, M., and Hills, P. (2000). Religious experiences and their relations with happiness and personality. *International Journal for the Psychology of Religion*, 10, 157-172.
19. Helliwell, J. F., Layard, R and Sachs, J.D. (2016). *World Happiness Report 2016, Update(Vol. I)*. New York: Sustainable Development Solutions Network.
20. Helliwell, J. F., Huang, H and Wang, S. (2015). *The Geography of World Happiness*. In *World Happiness Report 2015*. New York: Sustainable Development Solutions Network.
21. Helliwell, J. F and Wang, S. (2013). *World Happiness: Trends, Explanations and Distribution*. In *World Happiness Report 2013*. New York: Sustainable Development Solutions Network.
22. Hiells, p and Argyle. M. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: a compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and Individual Differences* 33 (1) 1073-1082.
23. Hills, P., & Argyle, M. (2001a). Happiness, Introversion-extraversion and happy introverts. *Personality and Individual Differences*, 30, 595-608.
24. Hills, P. & Argyle, M. (2001b). Emotional stability as a major dimension of happiness. *Personality and Individual Differences* 31, 1357-1364.
25. UNDP .(2005) *Human Development Report 2005;International cooperation at a crossroad*, New York, United Nations Development Program.

